

Avrasyacı Bölgeselleşme Girişimleri: KEİ, AEB, ŞİÖ

Euroasianist Regionalism Initiatives: BSEC, EEU, SCO

Alaeddin YALÇINKAYA*

Öz

Sanayi devrimi ile başlayan teknolojik rekabete dayalı üstünlük, her aşamada bölgeselleşme stratejilerini yedeğinde bulundurmıştır. Öncelikle sınır komşuları ve diğer bölge ülkeleri üzerinde etkinlik kurma, ekonomik pazar ve hammadde kaynağı yanında bu ülkeleri siyasi ve askeri olarak kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme politikalarına günümüzde kısaca bölgeselleşme denilmektedir. Bölgeselleşme ile her ne kadar “aynı coğrafyayı paylaşan komşuların karşılıklı işbirliği ve entegrasyon süreçlerinde hepsinin refahının artırılması” kastedilmekte ise de uygulamada bir patron ülkenin son sözü söylemesi hemen bütün örneklerde dikkati çekmektedir. Netice itibariyle refahı paylaşmadan çok patron ülke/ülkelerin uygun gördüğü miktarda çevre ülkelerine aktarma sözkonusu olabilmektedir. Avrasyacı stratejiler, daha çok ABD ve Batı Avrupa öncülüğündeki bölgeselleşme/küreselleşme aktörlerine karşı bir “bölgeselleşme” stratejisi olarak kabul edilmektedir. Teoride Atlantikçi yayılmaya karşı savunma hattını koruma hedef alınmakla birlikte, özellikle Gürcistan’a müdahale ve Ukraynadaki gelişmeler sonrasında AB de Avrasyacı stratejilerin hedef tahtasındaki yerini almıştır. Bu bağlamda AB'nin, dışarıda kalanlar aleyhine politikalarına ve ABD önderliğinde küreselleşme stratejilerine karşı, Türkiye, Rusya ve Çin önderliğindeki KEİ, AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ve ŞİÖ örgütleri ele alınmakta, bunların “bölgeselleşme” araçları olarak ne derece başarılı oldukları tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrasyacılık, Bölgeselleşme, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ), Avrasya Ekonomik Birliği (AEB), Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)

Abstract

The superiority based on technological competitiveness, which started with the industrial revolution, replaces regionalization strategies at every stage. Political and military policies to direct border neighbors beside the economic market and raw material source, as well as to establish activities on these neighbors and other regional countries are called regionalization. Although regionalization means “to increase the prosperity of all in the mutual cooperation and integration processes of neighbors who share the same geographical area”, practically speaking, the last word of the boss country is remarkable in all examples. Consequently, without sharing the prosperity, many bosses may be involved in transferring to the surrounding countries as much as the country/countries approve. Eurasian strategies are often regarded as a “regionalization” strategy against actors of regionalization/globalization under the leadership of the US and Western Europe. In theory, with the aim of protecting the defense line against the Atlanticist expansion, the EU has taken its place in the target of Eurasian strategies, especially after

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-Posta: alaeddin.yalcinkaya@marmara.edu.tr

the Russian intervention in Georgia and the developments in Ukraine. In this context BSEC, EEU and SCO led by Turkey, Russia and China is discussed in this article. It is also studied that how successful are these international organizations and if they are really “regionalization” projects.

Keywords: Eurasianism, Regionalism, Black Sea Economic Cooperation (BSEC), Eurasia Economic Union (EEU), Shangai Cooperation Organization (SCO)

Giriş

Avrasyacılık, daha çok ABD (Atlantik), kısmen AB yayılmacılığına karşı Rusya merkezli bölgesel işbirliği, entegrasyon, dayanışma stratejisidir. Bu anlamda jeopolitik şartların gerekli kıldığı bir bölgeselcilik türü olarak görülmektedir. Sanayi devrimi ile başlayan teknolojik rekabete dayalı üstünlük, her aşamada bölgeselleşme stratejilerine ihtiyaç duymuştur. Bölge ülkeleri üzerinde etkinlik kurma, ekonomik pazar ve hammadde kaynağı yanında bu ülkeleri siyasi ve askeri olarak kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme, bu stratejiye toplumsal katmanları da olabildiğince katarak bütün tarafların/halkların çıkarlarını/refahını optimize etme, işbirliğinden doğan sinerjiyi tarafların yararına yönlendirme politikalarına günümüzde kısaca bölgeselleşme denilmektedir. Bölgeselleşme ile her ne kadar “aynı coğrafyayı paylaşan komşuların karşılıklı işbirliği ve entegrasyon süreçlerinde hepsinin refahının artırılması” kastedilmekte ise de uygulamada bir patron ülkenin son sözü söylemesi hemen bütün örneklerde dikkati çekmektedir. Son tahlilde refahı paylaşmadan çok, sözkonusu getirinin merkez ülkelerde temerküzü, patron ülke/ülkelerin uygun gördüğü miktarda çevre ülkelere aktarma sözkonusu olabilmektedir.

Bölgeselcilik, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaygınlaşan, ideal örneğini Batı Avrupa ülkeleri arasında oluşturulan Avrupa Kömür ve Çelik Birliği sürecinden AB'ye uzanan ulusüstü örgütte göstermektedir. 2018 itibariyle özellikle Brexit sürecinde yaşanan bir anlamda “gerileme”ye karşın AB, üye ülkelerin coğrafi büyüklük, nüfus, ekonomik güçlerini aşan bir küresel gücün parçası haline gelmeleri, diğer bölge ülkeleri açısından rol-model haline gelmiştir. Bundan dolayı birçok entegrasyon girişimleri veya hükümetlerarası işbirliği sözleşmelerinde AB sürecine atıfta bulunmaktadır. Neo-Fonksiyonalizmin uygulama alanındaki adı olan bölgeselcilik, bu anlamıyla küresel entegrasyonu hedeflememektedir (Izsak, 2017). Bununla beraber gerek AB örneğinde olduğu gibi gerekse bu bölümün konusu olan Avrasyacılık açısından, küresel aktör olma, daha ihtiyatlı ifade ile, “küresel emperyal güçlere karşı bölge ülkelerinin siyasi ve ekonomik haklarını koruma” hareketidir. Tıpkı hiçbir emperyalist politika uygulayıcısının bunu emperyalizm olarak nitelendirmediği gibi, diğer ülkelere/örgütlere karşı tehlike arzeden bir bölgeselleşme hareketinin önderleri de bunun diğerlerinin çıkarlarına aykırı amaç taşımadığını, sadece bölge ülkelerinin dayanışmasını amaçladığını deklare ederler. Uygulama ise Fonksiyonalizmin öncüsü David Mitranı'yı haklı çıkaran endişeler, aynı bölge ülkelerinin dünya barışını tehdit eden, başka ülkeleri sömürmeyi hedefleyen stratejilere yönelmeleri, böylece uluslararası toplumda ekonomik işbirliği ile barış ve refahın derinleşmesi yerine sadece bölge ülkelerinin çıkarlarını, dışarıda kalanlara önceleyen uygulamalar ön plana çıkmıştır.

ABD öncülüğündeki NAFTA ile Almanya ve Fransa öncülüğündeki AB, başarılı bölgeselleşme projelerinden görüldüğü halde, Trump'ın Beyaz Saray'a yerleşmesinden sonra ABD'nin NAFTA konusundaki olumsuz çıkışları ile İngiltere'nin AB'den ayrılma sürecine girmesi, bölgeselleşme konusundaki ezberleri bir anlamda bozmaya başlamıştır. Bununla beraber ABD'nin federasyon olarak bir bakıma bölgesel gücün ötesinde olduğu, İngiltere'nin ise İngiliz Milletler Topluluğu (COMMONWEALTH) üzerinden zaten bölgeselcilikten beklenenden fazlasına sahip olduğu bilinmektedir. Buna karşın hem ABD'deki ekonomik çevrelerin NAFTA karşıtlığının getirisinin götürüsünden az olacağı, hem de İngiltere'nin Brexit sürecine girmesine karşı olan İngilizlerin gittikçe zorlandığı, yeni bir referandum isteyen kitlelerin sayısının arttığı bir gerçektir (Magra, 2018). Bu anlamda her iki örnekte de bölgeselleşme, üye ülkelere ilave refah sağlarken dışarıda kalanların aleyhine bir süreç olduğu rakamlara yansımıştır. Bölgeselleşme karşıtlarının dile getirdiği asıl sorun ise toplam rakamlara yansıyan refahın bölge ülkeleri arasında ne derece adil dağıtıldığı veya bölgeselleşmenin patronları çok daha zenginleşirken çevre ülkelerin eskisinden de kötüleştiği tartışmalarıdır. ABD ve İngiltere örneğinde ise, bölgeselleşmenin çift taraflı fonksiyonu, yani çevre ülkelerin de bu süreçten yararlanmasına tahammülsüzlük sözkonusudur.

Avrasyacı stratejiler, daha çok ABD ve Batı Avrupa öncülüğündeki bölgeselleşme/küreselleşme aktörlerine karşı bir "bölgeselleşme" politikası olarak kabul edilmektedir. Teoride Atlantikçi (ABD önderliğindeki NATO) yayılmaya karşı savunma hattını koruma hedefi ön plana çıktığı halde, AB'nin eski Sovyet cumhuriyetlerine doğru genişleme kararlılığı üzerine AB de hedef tahtasındaki yerini almıştır. Bu bağlamda AB'nin dışarıda kalanlar aleyhine genişleme ve başta NATO üzerinden ABD önderliğinde küreselleşme stratejilerine karşı bölge ülkelerinin bir bakıma "karşı bölgeselleşme" stratejileri gündeme gelmiştir. Bu çerçevede bölümde, Türkiye, Rusya ve Çin önderliğindeki Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ), Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) ve Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) örgütleri ele alınmakta olup, bunların "bölgeselleşme" araçları olarak ne derece başarılı oldukları tartışılmaktadır.

Bölgeselleşmenin ileri aşaması olarak küreselleşme, bir anlamda devletler arasındaki sınırların etkinliğini kaybetmesiyle, mal, hammadde, sermaye ve diğer üretim unsurları ile hizmetlerin devletler arasındaki dolaşımını çok daha akışkan hale getirmiştir. Bu gerçekten hareketle küreselleşme ile bunun önde gelen araçlarından biri durumundaki bölgeselleşme ilişkilerinin ana zeminini uluslararası örgütler oluşturmaktadır. Önceki asırların sömürgeci güçleri günümüzde bölgeselleşme örgütleri üzerinden kaynak ve refah transferini gerçekleştirme yoluna girmişlerdir. Sonuç itibarıyla genellikle eski sömürge durumundaki dışarıda kalan ülkeler de yine bu tip örgütler aracılığı ile ayakta kalmayı, kendini savunmayı denemektedirler. Ancak eski sömürgecilere karşı yarıya oldukça geriden başladıklarından küreselleşme girdabında genellikle varlık gösterememişler, hedeflenen başarıyı uzağında kalmışlardır. Bu anlamda Türkiye öncülüğündeki KEİ yanında örneğin EİT (Ekonomik İşbirliği Teşkilatı) gibi örgütlenmeler de sözkonusudur.

Belirtmek gerekir ki bölgeselleşmenin kurumsallaşması olarak bir uluslararası örgütün kuruluş sürecinde, öncü devletlerin bu yöndeki görüş ve politikalarının bileşkesi olarak kurucu antlaşma

imzalamaları gerekmektedir (Doğan, 2016, s.419). Bazen yıllarca süren konferans döneminden sonra uzlaşılabilir belge ile oluşturulan “uluslararası örgüt” üzerinden yeni ilişkiler kurulur, mevcut ilişkiler geliştirilir ve sözleşme gereği entegrasyon aşamalarına geçilir. Bu bağlamda örgütlenme, ilişkilerin ilerlemesi, kurumsallaşması ve süreklilik kazanmasında bir bakıma pilot kabini işlevini yerine getirmektedir. Uluslararası Hukuk’un temel kaynaklarından olan uluslararası sözleşmeler, iç hukuktaki yasalar gibi maddi veya biçimsel süreçlerden geçerek bağlayıcı belge haline gelir (Gündüz, 2013, s.14). Bununla beraber, gelişmekte veya batı dışı ülkelerde yasaların uygulanmasında yaşanan sorunlar, kurumlaşmadaki başarısızlıklar, kısaca Hukuk Devleti’nin ne derece varlığını sürdürebildiği konusu, devletler arasındaki bu tür örgütler için de geçerlidir. Bölgeselleşmenin omurgası olarak uluslararası örgüt, kurucu sözleşmede belirlenen kurallar uygulandığı, üyeler arasında güven ve işbirliği yerleştiği oranda başarılı olabilmektedir. Bu bağlamda Avrasyacı örgütlemelerde imzalanan belgelerden çok bu belgelerde yer alan düzenlemelerin uygulanabilirliği ve uygulamaların denetlenebilirliği konusu önemlidir. Belirtmek gerekir ki bölgeselleşmeyi, aynı bölgede yer alan devletler arasında çeşitli alanlarda ittifaklar oluşturmanın ötesinde, birçok sektörler arasında entegrasyon anlamında kullanılmaktadır. Bu anlamda örgüt, bir aşamadan sonra üye ülkelerin ulus devlet kimliklerini aşan bir bölgesel kimliğe ulaşabilmektedir. Sorun ise az gelişmiş veya hukuksal alt yapı anlamında yeterince gelişmemiş ülke yönetimlerinin ulusal egemenliklerinden veya kimliklerinden fedakârlık edebilecekleri bir güven ortamı oluşturmada ortaya çıkmaktadır.

Siyasi Bir Strateji Olarak Avrasyacılık

Avrasyacılık, Rusya’nın bir bakıma “zor dönemlerinin kurtuluş stratejisi” olduğu halde 2010’larda Rusya’yı ve zor dönemleri aşan boyutları sözkonusudur. Rus Çarlığı’nın yıkılması ve Bolşevik yönetiminin kuruluş yıllarındaki yıkıcı politikalar ile Soğuk Savaş sonrasında Sovyetler Birliği’nin dağılması ertesinde Rusya Federasyonu’nun dahi bütünlüğünün tehlikeye girmesi aşamasında bu strateji ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda Dugin’in Rus Jeopolitiği eseri bir dönemde yaşanan kutuplaşmalar ile Avrasyacı önerileri özetlemektedir (1999). Belirtmek gerekir ki bu kitabın birçok yerinde temas edildiği gibi 1990’larda dağılması tartışılan Rusya Federasyonu’nun (RF) bünyesindeki özerk bölge ve cumhuriyetlere karşı alınması gereken tedbirler sözkonusu strateji çerçevesinde değerlendirilmektedir. Dugin’e göre temel Rus stratejilerini dikkate almayan Gürcistan, Azerbaycan ve Ukrayna gibi ülkelerin bütünlükleri tehdit edilmeli, Moskova’ya aykırı strateji uygulayan ülkelerde istikrar bozulmalıdır (Dugin, 1999, s.373-374).

Avrasyacılık kavramı, köken itibarıyla Rus stratejilerinin ürünü olduğu halde bugün başka ülkelerin de kendi politikaları çerçevesinde Avrasyacı stratejileri sözkonusudur. Doğal olarak Rusya dışındaki Avrasya stratejilerinin de ilgi alanı Asya ve Avrupa ülkeleri olup bu anlamda hedef bölge veya ülkeler üzerinde kesişme, siyasi anlamıyla rekabet sözkonusu olmaktadır. Örneğin Rusya’nın Avrasyacı stratejilerinin konusu olan eski Sovyet cumhuriyetleri Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan’daki yatırımları ve gittikçe artan siyasi ağırlığı dikkate alındığında, her ne kadar bu kavramı kullanmasa da bir “Çin Avrasyacılığı”nı gündeme

getirmektedir. Bununla beraber Çin'in, Rusya ve Türkiye'nin aksine sadece Asya'da yer aldığını belirtelim.

Rusya'nın, Avrupa ve Asya'yı, ABD-İngiltere etkisinden kurtarma şeklinde özetleyebileceğimiz Rus Avrasyacılığı yanında benzer kaygılar zaman zaman Avrupa veya AB için de sözkonusudur. İki dünya savaşında çatışma bölgesi olduğu gibi Soğuk Savaş dönemini de rekabet ve bölünme alanı olarak geçirmiş olan AB coğrafyası, özellikle siyasi ve savunma konularında ABD'den bağımsız politikalar konusunda birçok çıkışlar yapmıştır. Bunun temelinde de ekonomik bağımsızlık ve enerji konuları bulunmaktadır. Bunun yanında siyasette ve literatürde birçok türü ve uygulama alanı olan Türk Avrasyacılığı, Kazakistan Avrasyacılığı gibi türler bulunmaktadır (Imanov, 2002, s.343-347). 1999 yılında Solana'nın "Rusya ve AB arasındaki ortaklığı geliştirmek, 21. yüzyıl başında AB'nin karşı karşıya kaldığı en önemli, en acil ve en zor görevdir" (2007) sözünün ekonomik işbirliği ile birlikte stratejik anlamı sözkonusudur. Solana'nın konuşmasının başlığı "AB ve Rusya Arasında Stratejik Ortaklık" olduğu halde Avrupa Avrasyacılığı kavramı literatürde pek kullanılmamaktadır. Birçok Avrupa ülkesinin Rusya'daki dev yatırımları, mesela Almanya'nın yeni Rus Kızıldusu kabul edilen Gazprom'un en büyük ortağı olması dahi böyle bir kavramı yaygınlaştırmamıştır.

Çarlık döneminden günümüze Rusya'nın süper güç olma/bu pozisyonu koruma politikasının temelini oluşturan Avrasyacılık stratejisinin dönemlere göre anlamı ve içeriği farklı olmuştur. Bunlar arasında Çarlık rejiminin yıkılması, Rusya'da iç savaş, Bolşevik İhtilali ile bazı Rus aydınlarının ülkeden ayrılmaları, Sovyetleri Birliği'nin dağılması, Rusya Federasyonu'nun 1990'lardaki iç problemleri sayılabilir. Bunun yanında aynı zamanda Asya ve Avrupa ülkesi olan Türkiye Avrasyacılığı ile kendine özgü nedenlerle Kazakistan Avrasyacılığı sözkonusudur. Bu bağlamdaki stratejilerin tarihi, Asya ve Avrupa ülkelerine hükmeden antik çağ devletlerine kadar uzatılabilir. Örneğin İran, Roma, Büyük İskender ve nihayet Osmanlı'nın izlediği stratejilerin Avrasyacılık boyutu sözkonusudur.

Mackinder'in Kalpgâh olarak adlandırdığı bölge günümüzde önemli ölçüde Rusya Federasyonu içinde olduğu halde, zamanla kapsadığı alan değişmiştir. Dünyanın kalbi (Kalpgah, Heartland) çerçevesindeki politika ve rekabetler, genel olarak Avrasyacı stratejiler olarak adlandırılmıştır. Kalpgâhın yakın çevresi Ukrayna, Kafkasya ve Türkistan ile ilgili hedefler de yine Avrasyacı stratejilerden sayılmaktadır.

Önde gelen Rus Avrasyacılar olarak sayılan Trubetskoy, Savitski, Alexeyev, Suvçinski ile yakın dönem şartlarında Avrasyacılığı harmanlayan Gumilev'in temelini atıp, dönem özelliklerine göre farklı açılımlar sağlandığı bu strateji, Dugin ile Soğuk Savaş sonrası döneme uyarlanmıştır. Putin ile birlikte bu strateji daha çok uygulama alanında yeniden ön plana çıkmış, AB genişlemesi ve NATO yayılmasına karşı Rusya merkezli Avrasya ile başlayan uluslararası örgütlemelere gidilmiştir. Putin'in dağılma tehlikesi ile karşı karşıya kalan Rusya Federasyonu'nu yeniden super güç haline getirme stratejisi, politik bir zorunluluk olarak Türkiye ile ilişkileri de birçok bakımdan olumlu yönde etkilemiştir (Özbay, 2012). Nihayet Türkiye'nin on yıllardır uğraştığı

terör saldırıları ile 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin bir şekilde NATO'daki müttefiklerce desteklenmesi, Rusya ile daha fazla işbirliğini zorunlu kılmış, bu bağlamda Avrasyacı stratejiler açısından yeni zeminler ortaya çıkmıştır.

Esasen Türkiye Avrasyacılığı'nı tanımlamada Rus Avrasyacılığı'nın kapsamı son derece önemlidir. Günümüz Rus Avrasyacılığı ile birlikte anılan Dugin, Avrasya'yı Moskova üzerinden üç eksenle kontrol etmeyi önermektedir. Bunlar Berlin, Tahran ve Tokyo eksenleridir. Bu istikamet çevresindeki devletler, dil, din, kültür ve ekonomide olabildiğince serbest, ancak askeri ve siyasi konular ile stratejik önemi haiz alanlar ve diğer önemli iktisadi konularda Moskova'ya aykırı politika uygulamaları esastır. Temel stratejik konularda Rusya'nın çıkarlarına aykırı hareket etmemeleri, kısaca anti-Atlantikçi stratejiler çerçevesinde kalmak şartıyla istediklerini yapabilmelidir (Yalçinkaya, 2010, s.660). Bu bağlamda Türkiye, NATO üyesi olarak Atlantikçi cephenin karakolu olarak kabul edilmektedir. Bununla beraber 2019 ortası itibariyle olgunlaşan gelişmeler, kısaca Suriye iç savaşında Türkiye-Rusya-İran birlikteliği olarak Astana Süreci, 15 Temmuz darbe girişimi, Rusya'dan S-400 alınması gibi konular, Türkiye'nin "Atlantikçi cephenin karakolu" pozisyonuna önemli darbe vurmuştur.

Avrasyacılık ve Bölgeselleşme

Küreselleşme, Uluslararası Politik Ekonomi açısından 21. Yüzyıl ilk çeyreğini tanımlayan en önemli kavramlardandır. Bu süreçte ulusal sınırların etkinliği azalarak mal, hizmet ve diğer ticari ürünler sınır engeline takılmadan başka ülkelere ulaşabilmektedir. Bununla beraber sözkonusu süreç ancak üretebilen, finans sorununu çözmüş, tanıtım, reklam ve pazarlama altyapısını kurmuş olan daha çok geçen yüzyılların sömürgeci ülkeleri açısından avantajlı olmuştur. Geleneksel üretim tarzı ile sanayileşme arasında bocalayan, yatırımları gerçekleştirmek ve sürdürmek için gerekli mali kaynaklara sahip olmayan, dolayısıyla uluslararası piyasalarda rekabet edecek düzeye ulaşamayan ülkeler açısından mevcut yetersiz üretim mekanizmasının da yok olması sonucunu doğurmuştur. Böylece gelişmekte olan ülkeler açısından küreselleşme daha fazla işsizlik, daha fazla yoksulluk anlamına gelmiştir. Buna karşın gelişmekte olan ülkeler, küreselleşen uluslararası ekonominin gereklerine adapte olmaya çalışırken aynı zamanda küreselleşmenin ilk aşaması olan bölgesel örgütleri geliştirmeyi, komşu ve bölge ülkeleri arasında daha ileri ekonomik entegrasyonu sağlamayı hedeflemektedir.

Batılı, sanayileşmiş ülkeler, eski sömürgeci üstünlüklerini, küreselleşme ve bölgeselleşme aracılığıyla sürdürmeye çalışırken diğer ülkelerin de bu avantajları kullanmaları sonucu gelişmiş ülkeler açısından örneğin istihdam sorunu gündeme gelmiş, suçlu olarak küresel ilişkiler gösterilmiştir. ABD'de 2016 başkanlık seçimlerinde Trump önemli ölçüde bu gerçeği dillendirerek başarı sağlamıştır. Başkanlık koltuğunu oturduktan sonra ABD'nin küresel ve bölgesel ilişkilerini olabildiğince engelleme, durdurma, askıya alma, sınırlandırma teşebbüslerinin altında diğer ülkelerin de bu mekanizmayı kendi çıkarları doğrultusunda kullanması bulunmaktadır.

AB veya NAFTA “başarısı”nı dikkate alan diğer güçler ise dış ticareti geliştirme aracı olarak bölgesel örgütler kurma veya mevcut örgütlere katılma politikalarını sürdürmeyi tercih etmektedirler. Bu bağlamda, sözkonusu örgütlerle ilişkiler ilerletilirken kendi ekonomik sektörlerinin, küreselleşmeden belirli bir avantaj sağlaması veya en az zararlı bu sürece adapte olması yönünde ihtiyatlı politikalar sözkonusudur. Türkiye, AB ile ilişkilerini egemen eşitlik, karşılıklı çıkar ve güven temelli olarak yürütürken bir kısmının kuruluşunda öncü olduğu EİT, KEİ, D-8 ve İİT ile bu gibi örgütler bünyesindeki kuruluşlar üzerinden daha ileri entegrasyonun, tarafların çıkarına olacak şekilde gelişmesine özen göstermektedir. Belirtmek gerekir ki Rusya’nın Avrasyacı bölgeselleşme kapsamındaki politikalarının, “Soyvet yayılcılığı” endişesini zaman zaman gündeme getirdiği, bu gerçekten hareketle bölgeselleşmenin, bölgesel gücün diğerlerini tahakküm altına alma stratejisi olarak uygulanması durumunda başarısızlık kaçınılmazdır. Aşağıda ele alındığı üzere böyle bir strateji sözkonusu örgütlerin gelişime aşamasında en önemli engel olarak varlığını korumaktadır.

KEİ ve Avrasyacılık

1987’de AB’ye tam üyelik başvurusunda bulunan Türkiye 1996’da AB ile Gümrük Birliği’ni oluşturmuştur. Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrasında Karadeniz Ekonomik İşbirliği’nin (KEİ) kurulması ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT: ECO), İSEDAK ve D-8 ile ilgili kazanımlarının, Türkiye-AB ilişkileri açısından önemli bir boyutu sözkonusudur. 2005 yılında AB ile tam üyelik müzakereleri başlanmasına karşın 2019 ortası itibariyle ilişkilerin geleceği ciddi anlamda sorgulanmaktadır.

KEİ sözleşmelerinde belirtildiği üzere, KEİ, AB’nin bir alternatifi olmayıp, Avrupa’nın ekonomik entegrasyonunun parçası olarak kurgulanmıştır. Üçüncü taraflarla ilgili örgütlenmeler konusunda EİT, İSEDAK ve D-8 oldukça esnekler. Bu durum dikkate alınınca, İSEDAK, KEİ, EİT, D-8 benzeri örgütlerle Türkiye’nin AB kapılarını başka kanallardan zorladığı görülmektedir. Buna karşın, küreselleşen ilişkiler açısından bakıldığında, imzalanan belgeler ve gerçekleşen faaliyetler ışığında bu örgütler, taraf olmayan ülkeler aleyhine bir amaç taşımayan ve bu yönde bir delili olmayan bölgesel örgütlemelerdendir (Yalçınkaya, 2008).

EİT’nin kuruluş aşamasındaki kurucu ülkelerden biri İran’dır. Türkiye’nin en eski komşularından olan İran’ın, Humeyni öncesinde ABD ile iyi ilişkileri dikkate alındığında dış politikada Türkiye ile ortak yönleri daha fazla idi. Ancak İran bu dönemde de enerji zengini olduğu halde Türkiye ile yakın ticari ilişkiler kurmaktan kaçınmış, doğalgazını Türkiye’ye satmaya yanaşmamış ve Türk ihracat ürünlerine ilgi göstermemiştir. Genel olarak Humeyni devrimi sonrasında olduğu gibi 2019 itibariyle de İran, gerek nükleer teknoloji ve Ortadoğu stratejileri gerekse iç ve dış politik tutumları sebebiyle Türkiye’nin müttefiki ABD’nin en önemli hasmı durumuna gelmiştir. Bununla beraber her iki ülkenin gerçekleri ve jeopolitik konumu, bu iki komşu arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesinin iki devlet için de son derece yararlı ve zorunlu olduğunu göstermektedir. EİT’in diğer kurucu üyesi Pakistan genellikle dış politikada ABD ile işbirliğini tercih ettiği halde coğrafi

uzaklık ve siyasi tercihler sebebiyle, Türkiye ile ekonomik ilişkileri yeterli düzeyde gelişmemiştir. Bağımsızlık sonrasında Türk cumhuriyetlerinin EİT'na tam üyeliği konusunda Türkiye'nin belirleyici rolü sözkonusu olmuştur. Bununla beraber İran'ın Türk dünyasının ortasında, Türk olmayan bir devlet olarak yer alması diğer nedenlerle birlikte, EİT'nın etkin bir uluslararası örgüt haline gelmesini engellemiştir. Benzer gerekçeler, KEİ için Yunanistan ve Ermenistan açısından sözkonusudur.

Yukarıda belirtildiği üzere Türkiye Avrasyacılığı ile Rus Avrasyacılığı arasında doğal olarak konu, kapsam ve hedef kesişmeleri sözkonusudur. Buna karşın Rus Avrasyacılığı, öncelikle Moskova merkezli olarak Avrasya'yı üç eksenle kontrol etmektedir. Türk Avrasyacılığı'nın da özellikle Doğu ve Güney ekseninde ilgi alanları bulunmaktadır. Günümüz Rusya coğrafyası üzerinde daha önce hâkimiyet kurmuş olan Türk hanlıkları dikkate alındığında Türk Avrasyacılığı açısından birkaç milenyumluk tarihi altyapı sözkonusudur. Bununla beraber Türk devletlerinin işgali veya yıkılması sonucu çare olarak gündeme gelen stratejileri "Avrasyacı" olarak nitelendirmenin bölgesel işbirliği boyutu önemlidir. Örneğin başta Kurtuluş Savaşı sürecinde yaşananlar olmak üzere I. Dünya Savaşı ve sonrasında Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu gerçekler Türk Avrasyacılığı kavramının gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur.

Bununla beraber başta Rusya olmak üzere sadece Avrasya devletleri ile daha yakın ve yoğun ilişkiler kurmayı, Türkiye'nin Avrasyacı stratejisi olarak tanımlamak yetersiz kalır. Çünkü Rusya ile birçok batılı gücün Türkiye'den daha kapsamlı, ekonomik anlamıyla daha geniş ilişkileri sözkonusudur. Özellikle günümüz Türk Avrasyacılığı açısından "Türkiye'nin ABD politikalarını dikkate almayan, gerektiğinde açıkça karşı gelen, Asya ülkelerine yaklaşma, onlarla ekonomik olduğu gibi siyasi ve askeri alanda ilişkilerini geliştirme ve artırma stratejisi" anlamlıdır. Arap Baharı Süreci, Suriye İç Savaşı ve nihayet 15 Temmuz 2016 Darbe girişimi sonrası Türkiye-Rusya yakınlaşması sürecinde S-400 ve nükleer santral başta olmak üzere birçok alandaki derin işbirliği bu stratejinin işaretleridir.

Belirtmek gerekir ki bunlar sadece dönemsel bir gelişmenin ürünü olmayıp sözkonusu coğrafyadaki güçlerin zorunlu işbirliği, bir bakıma Dugin'in sık sık dile getirdiği gibi jeopolitik gerçekliğin gereğidir. Bu bağlamda Sultan Galiyev ile Kazakistan'ın Avrasyacı stratejilerini de hatırlamak gerek. Bolşevik İhtilali öncülerinden Sultan Galiyev, 1917'de "Sömürgeler Enternasyonali" tezi ile daha sonrakilere ışık tutacak bir yaklaşım ortaya koymuştur. Bir bakıma günümüz politikalarıyla da paralellik gösteren, "Turan Federal Sosyalist Devleti" adıyla somutlaşan bu stratejide, ezilen, sömürülen halkların birliği savunulmakta, daha sonraki yazılarında ise Bolşevik İhtilali'ni zorunlu bir taktik olarak desteklediğini belirtmektedir (Kaymak, 1993, s.237). Kazakistan Avrasyacılığı kapsamında ise bu ülke öncülüğünde kurulan Asya'da Etkileşim ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı'nın (CICA: the Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia, AİGK) birçok bölgesel ve bölge dışı ülkeyi bünyesinde topladığını belirtelim.¹

1 Örgüte üye ülkeler Afganistan, Azerbaycan, Çin, Mısır, Hindistan, İran, İsrail, Ürdün, Kazakistan, Kırgızistan, Moğolistan, Pakistan, Filistin, Güney Kore, Rusya, Tacikistan, Tayland, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, Pakistan olup, ABD, Endonezya, Japonya, Katar, Malezya, Vietnam, Ukrayna ile BM, AİT ve Arap Birliği gözlemci üyeleridir.

Türkiye kaynaklı Avrasyacı stratejistlerin başında Atilla İlhan gelmektedir. İlhan, Kurtuluş Savaşı yıllarında Türkiye ile Rusya arasındaki işbirliğini, Avrasyacılığın altın çağı olarak kabul eder. Sultan Galiyev'in sosyalist ve mazlum milletleri savunmasını, Avrasyacı görüşlerinin temeline oturtur. Lenin-Atatürk işbirliğinin daima yaşatılmasını ve Türkiye ile Rusya'nın her konuda ortaklığını önerir. Bununla birlikte, özellikle Rusya yanlısı politikaları önceleyen fikirlerini Avrasyacı strateji kapsamında sunmayı tercih etmiştir (Imanov, 2002, s.343-347).

Türkiye'de, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde bir kamu kuruluşu olarak TİKA'nın "Avrasya" adını kullanan yayınları dışında, birçok özel veya kamu kuruluşu ile eğitim ve araştırma birimleri, bu isimle kitap, dergi çıkarmış ve benzer faaliyetlerde bulunmuştur. Bunlar arasında Ulusal Dergisi'nin savunduğu Ulusal Solcu Avrasyacılık, Doğu Perinçek Avrasyacılığı, Suat İlhan, Ümit Özdağ gibi milliyetçilik veya kültürel temelli örnekler sözkonusudur (Imanov, 2002, s.291-343).

Türkiye, Sovyetler sonrası bu ülkelerle ilişkilerini yoğunlaştırarak bir kaç asır boyunca Rus yönetiminde kalan soydaşlarının bağımsızlıklarını korumaları için siyasi olduğu kadar ekonomik ve kültürel destek vermeyi de amaçlamaktadır. Jeopolitik bakımdan son derece önemli konumda bulunan bu ülkeleri etkileme kapasitesi olan Türkiye'nin doğal olarak bundan ekonomik ve siyasal çıkar sağlaması sözkonusudur. Türk kökenli eski Sovyet cumhuriyetleri ile TÜRKSOY, EİT gibi örgütlenmelere gidilmiş veya mevcut örgütlere bunların katılması sağlanmıştır. Öte yandan başta TİKA ve üniversiteler olmak üzere eğitim ve kültür alanında işbirliği, yardımlaşma amaçlı birçok kamu kuruluşu veya sivil toplum kuruluşu statüsünde örgütlemeler gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin Avrasyacı örgütlemeleri içinde en önemlisi KEİ olup, Soğuk Savaş dönemi sonrasının dikkat çeken kuruluşlarından. Bu örgütlenme ile başta RF olmak üzere Karadeniz kıyısı ve hinterlandında eski Sovyet veya Doğu Bloku cumhuriyetlerinin liberal düzene geçişini sağlama misyonu gündeme gelmiştir. Türkiye yanında RF, Ukrayna, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Gürcistan, Moldova, Azerbaycan, Ermenistan ve Arnavutluk, kurucu üyelerdir. 2013'de Sırbistan da örgüte katılmıştır.

25 Haziran 1992, Boğaziçi Deklarasyonu ile başlayan süreçte örgütün kuruluş belgesi 5 Haziran 1998 Yalta Zirve Deklarasyonu ile tamamlanmış ve bu kapsamda imzalanan sözleşme 1999'da yürürlüğe girerek KEİ kurulmuştur. Deklarasyonu imzalayan devlet başkanları, bu anlaşma ile bölge ülkeleri arasında mal, hizmet, işgücü ve sermayenin serbest dolaşımı için gerekli şartların oluşturulması yönünde işbirliği niyetinde olduklarını belirtmişlerdir. Bu kapsamda serbest pazar, katılımcı yönetim, hukukun üstünlüğü ve insan haklarının ön planda tutulduğu bir işbirliği ve entegrasyon hedeflenmiştir.

2019 itibariyle örgüt, üye ülkeler arasında programlanmış toplantıların düzenlendiği, diplomatik görüşmelerin gerçekleştiği ortak bir zeminin ötesine pek fazla geçememiştir. Bu anlamda kendisinden beklenen ekonomik işbirliği çerçevesindeki entegrasyon programının ilk aşaması durumundaki Serbest Ticaret Bölgesi'ne dahi geçilememiştir. Belirtmek gerekir ki bu tür bir

Bkz. "About CİCA", http://www.s-cica.org/page.php?page_id=111&lang=1 09.05.2018.

örgütten beklenen başarı için öncelikle ulaştırma, iletişim altyapısı yanında ticaret hukuku, mallar ve hizmetlerde standartlaşma, finans ve yatırımlar açısından güvenli ortam ile genel olarak ticaret, hukuk ve altyapıda belirli bir düzeye gelinemediğinden entegrasyon aşaması sözkonusu olmamıştır. Şüphesiz bu konuda üye ülkelerin siyasi iradeleri, egemenlik hakları kapsamındaki bazı yetkilerin AB veya benzeri örgütlerde olduğu gibi üst kurumlara aktarılması konusunda da isteksizlik vardır. Öte yandan başta Azerbaycan-Ermenistan, Gürcistan-RF ve Ukrayna-RF olmak üzere üyeler arasında daha çok sınır ve toprak ile derin stratejik ayrılıklara dayanan uzlaşmazlık veya çatışmaların barışçıl çözümlerinin sağlanamamış olması da bu başarısızlığın gerekçelerini oluşturmaktadır (Yalçinkaya, 2017, s.1).

Rus Avrasyacılığının Ekonomik Ayağı: AEB

Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Avrasyacı bir örgüt olmaktan çok Sovyetler Birliği'nin kansız bir şekilde dağılmasını sağlayan bir bakıma yeni döneme geçiş zeminidir. Bununla beraber 2000'li yılların ilk çeyreğinde Putin yönetimi, BDT'yi yakın çevre politikasının bir aracı olarak görmüştür. Bu bağlamda Orta Asya ve Kafkasya bölgelerindeki ekonomik ve siyasi stratejilerini bir dereceye kadar BDT üzerinden gerçekleştirmiştir. Eski Sovyet coğrafyasında etkinlik kurmak isteyen güçlerin müdahaleleri ve çıkar mücadeleleri yüzünden her ne kadar BDT üyesi ülkeler arasında birçok toplantılar yapılmış, nice belgeler imzalanmış olsa da bunlar genellikle sonuçsuz kalmıştır. Bu bağlamda BDT içerisinde daha çok batı yanlısı GUAM (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova) ile Moskova eksenindeki Avrasya Ekonomik Birliği halinde iki temel kutup ortaya çıkmıştır. Kolektif Güvenlik Alaşması Örgütü'nü (KGAÖ) de Moskova öncülüğünde Avrasyacı savunma örgütü olarak kabul etmek gerek.

AEB'yi ilk defa Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev daha 1994'de gündeme getirmiştir. Bununla beraber Putin'in başkanlığına kadar gözle görülür bir kurumsallaşmaya gidilmemiştir. Nazarbayev, AEB çerçevesindeki bölgesel entegrasyonu, ABD öncülüğündeki küreselleşmenin saldırgan ve yayılmacı etkilerine karşı bir korunma örgütü olarak görmektedir. Bu bağlamda sözkonusu entegrasyona direnen ülkelerin kendi geleceklerini riske attıklarını söylemiştir. Mart 1994'de Moskova Devlet Üniversitesi'ndeki konuşmasında bu yöndeki açıklamalarına diğer cumhuriyetlerden beklenen destek gelmemiştir. Bu üniversitenin rektörü Sadovniçiy ise şöyle demiştir: "Moskova Devlet Üniversitesi, 1994 yılında büyük bir devlet adamı ve bilim adamı olan Nursultan Nazarbayev'in Post-Sovyet halklarını birleştirici etkisi olan Avrasyacılık ideolojisinin doğum yeri olması, dolayısıyla gurur duymaktadır. Bu açıdan bir devlet adamı olarak Nazarbayev saygı duyulan bir lider durumuna gelmiştir. Bir reformist olarak Nazarbayev'in fikirleri sadece Rusya ve Kazakistan halklarının dostluğunu değil bütün bir Avrasya coğrafyasını kapsamaktadır" (Kaplan, 2014, s.28).

AB'nin, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Birliği aşamaları olduğu gibi AEB için de benzer entegrasyon süreci sözkonusudur. 2000'de Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında imzalanan Avrasya Ekonomik

Topluluğu (EurAseC) anlaşması, 2001’de yürürlüğe girmiştir. 2003’te Rusya, Ukrayna, Belarus ve Kazakistan arasında CES (Common Economic Space: Ortak Ekonomik Alan) oluşturuldu. Bir dereceye kadar Avrasya Serbest Ticaret Bölgesi fonksiyonunu yerine getiren bu aşamadan sonra 2006 Soçi Zirvesi ile Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan arasında Gümrük Birliği oluşturuldu (Karluk, 2014, s.513-516).² Genel hatlarıyla 2000-2014 arasında varlığı sözkonusu olan Avrasya Ekonomik Topluluğu, 1 Temmuz 2015 tarihi itibarıyla yerini Avrasya Ekonomik Birliği’ne bırakmış oldu. Kurucu sözleşmeye göre örgütün temel organları Avrupa Ekonomik Birliği Yüksek Konseyi, Hükümetlerarası Konsey, Avrasya Ekonomik Komisyonu ve Avrasya Ekonomik Birliği Mahkemesi’dir (Ağır ve Ağır, 2017, s.114).

Ermenistan, Kırgızistan ve Özbekistan’ın AEB sürecindeki oluşumlarda katılma-ayrılma veya çeşitli düzeylerde işbirliği olmuştur. Rusya ile birlikte Beyaz Rusya, Ermenistan, Kazakistan ve Kırgızistan birliğin kurucu üyeleridir. Tacikistan, Moldova, Moğolistan, İran ve bazı bölge ülkelerinin örgütle çeşitli düzeylerde ilişkilerini düzenleyen anlaşmaları mevcuttur.

AEB, gerek kuruluş süreci ve gerekse organlar ve yetkileri konusunda AB’ye benzer bir organizasyon öngördüğü halde gerek altyapı yetersizliği gerekse yetkilerin devri konusunda siyasi iradedeki tereddütler, örgütün temel organları ve alt organları üzerindeki tahlilleri anlamsız kılmaktadır. Putin iktidarı ile birlikte yoğunlaşan Avrasyacı örgütlenmelerin amacı, bölgeselleşme üzerinden küresel güç düzeyini yükseltmek olup bunun somut bir hedefi olarak AB’nin eski Sovyet coğrafyasına yönelik genişlemesini durdurmaktır. Bu anlamda AEB, birçok yönüyle AB’ye rakip bir örgütlenme tasavvuru olduğu halde gerek belli konulardaki egemenlik kapsamındaki bazı yetkilerin ortak organlara devri gerekse altyapı sorunu yüzünden gerçek anlamda rekâbetten söz etmek mümkün değildir. Bununla beraber Rusya’nın müdahalelerin somut bir sonucu olarak örneğin Ukrayna ve Gürcistan’ın AB’ye üyeliklerinin, uzunca bir süre birlik gündemine gelmeyeceği açıktır.

2018 itibarıyla imzalanan sözleşmeler dikkate alındığında AEB çatısı altında üye ülkelerin, ekonomik entegrasyon aşamalarını kağıt üzerinde tamamladığı görülmektedir. Yakın Çevre politikası kapsamında bölge ülkelerinin temel sorunlarını çözmek ve ekonomik bütünlüğü sağlamak AEB’nin temel amaçlarındandır. Öncelikle ikili anlaşmalar, Gümrük birliği ve Avrasya Ekonomik Topluluğu gibi aşamalardan geçen bu girişim ile üretim faktörlerinin üye devletler arasında serbestçe dolaşımı, enerji, sağlık ve taşımacılık gibi birçok alanda ortak politikaların ve piyasaların kurulması, nihayet Rusya önderliğinde küresel güç haline gelmek hedeflenmiştir. Ancak bu yöndeki hedefin gerçekleşmesi ve entegrasyonun ilerlemesinde sorunlar yaşanmaktadır. Rusya’nın diğer üyelere göre hemen her alanda üstünlüğü, örgüt içerisinde dengesizliklere ve güvensizliğe yol açmıştır.

Öte yandan petrol ve diğer doğal kaynaklarıyla Kazakistan da örgüt içerisinde Rusya’dan sonra diğer devletlere göre güçlü pozisyona sahiptir. AEB içindeki baskın gücünü kullanan Rusya,

2 Serbest Ticaret Bölgesi’nde üye ülkeler arasında gümrük tarifesi uygulanmaz, ancak üçüncü taraflara karşı her ülke kendi tarifelerini uygular. Gümrük Birliği’nde ise üye ülkelerin üçüncü taraflara karşı ortak gümrük tarifesi sözkonusudur.

çıkarına ters düşen konularda, kararları örgüt kurumları bünyesinde değil de kendi çıkarlarının gerektirdiği şekilde alıp uygulamasına, böylece örgüt sözleşmelerindeki hükümleri yok saymasına, dolayısıyla örgütün kurumsallaşamamasına yol açmıştır. Kazakistan da Çin ile ikili anlaşmalarda olduğu gibi zaman zaman benzer şekilde hareket etmektedir. AEB ile uygulamaya konulan Gümrük Birliği gibi entegrasyon uygulamaları Rusya dışındaki üyeler açısından olumsuzluklara yol açmıştır. Belarus, Ermenistan, Kazakistan ve Kırgızistan gümrük tarifelerinde yapılan değişiklikler sonucunda önceden daha ucuza ithal ettikleri ürünleri yüksek fiyatlarla almak zorunda kalmış sonuç olarak bu ürünler tüketicilere yüksek fiyatlardan ulaşmıştır. Ayrıca Belarus ve Kazakistan, taşımacılık alanında AEB öncesinde elde ettikleri gelirlerde kayıplar yaşamıştır.

AEB için olduğu gibi kısmen KEİ ve ŞİÖ için geçerli olan önemli bir gerçek daha çok güçlüğü gözetin yapılaşmalar, bir süre sonra toplumsal istikrarsızlığa yol açtığından, bu yöndeki örgütlemeyi de başarısız kılar. Halbuki örneğin AB üyelik sürecinde bazı aday ülkeler geçiş döneminde çeşitli programlarla desteklenerek üyeliğin gerçekleşmesinden sonra gerekli sektörlerin en az zayıyla entegrasyon sürecine katılmaları sağlanmaya çalışılmıştır (Reçber, 2012, s.51-58).

Uluslararası sözleşmelerin etkisi ve gücü bir bakıma iç hukuk düzenlemelerinin toplumsal temeli ve ihtiyaçları karşılama kapasitesine benzemektedir. İç hukuk mevzuatı, ilgili ülke gerçeklerini dikkate aldığı, ihtiyaçlar ve talepleri doğru belirleyip yerinde kurallar oluşturulduğu oranda başarılı olabildiği gibi uluslararası hukuk sözleşmeleri de taraf ülkelerin sosyal ve siyasal yapıları ile ekonomik gerçeklerini dikkate aldığı oranda başarılı olabilmektedir. II. Dünya Savaşı sonrası daha çok Batı Avrupa ve Amerika'da artan ve derinleşen entegrasyon örgütleri oluşturma girişimleri, 1960'larla birlikte gelişmekte olan ülkeler arasında yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu tür girişimler, uluslararası sistem gerçeğini göz ardı ettiğinden genellikle başarısız olmuşlardır. Sömürgecilikten henüz kurtulmuş, ekonomi, eğitim, altyapı sorunlarıyla boğuşmakta olan ülkelerin bir araya gelerek ilk bakışta "mükemmel" bir kurucu sözleşme ile oluşturdukları teşkilatlar, genellikle fonksiyonel olamamışlardır. Masa başında idealist hedeflerle yüklü bir kurucu sözleşmenin çok iyi bir şekilde kaleme alınması başarılı olması için kâfi gelmemektedir. Esasen finansal, askeri ve siyasi gücü ile genellikle eski sömürgeci, gelişmiş ülkeler, kendilerinin eski sömürgeleri durumunda bulunan ülkeler arasındaki çatışmaları körüklemiş, entegrasyonu hedefleyen işbirliğini önlemek için çeşitli stratejiler geliştirmişlerdir (Canbolat, 2004, s.39).

Öte yandan ulusüstü örgütlenmeleri başarmak için öncelikle ulusal anlamda diğerlerinin siyasal varlığını, bir anlamda çoğulculuğu kabullenme, gerektiğinde iktidarını devretmeye hazır olma kültürüne ihtiyaç vardır. Dolayısıyla demokrasi tecrübesi olmadığı halde az gelişmiş ülkelerin, kendi toplumsal gerçekleri ve siyasal kültürünü yok sayarak demokratik anayasa metni hazırlamaları sonucu başarılı bir demokratik yönetim kurulmadığının birçok örnekleri bulunmaktadır (Canan Sokullu, 2015, s.102). Bu anlamda gerekli toplumsal, hukuksal ve fiziki altyapı oluşturulmadan iyi bir uluslararası entegrasyon sözleşmesinin imzalanmasını başarmak, bu örgütün başarılı olmasına yetmemektedir.

Tartışmalı Avrasyacı Örgüt: ŞİÖ

Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) her yönüyle “bölgesel”, bir dereceye kadar “bölgeselleşme”yi hedefleyen örgüt olduğu halde Avrasyacı vasfı tartışılabilir. Bunun temelinde ise Rusya-Çin çelişkileri bulunmaktadır. Avrasyacılık öncelikle Rus stratejisi olduğu halde Çin’in Atlantikçi yapı içindeki ilişkileri böyle bir tartışmaya yol açmaktadır. Bununla beraber Ukrayna krizi sonrası gelişmeler, Suriye iç savaşındaki tarafların durumu, nihayet Trump’ın liberal/küresel karşıtı çıkışları sonucu 2019 şartlarında, ŞİÖ’nün de bir çok bakımdan Avrasyacı örgüte evrildiği söylenebilir. Dugin’e göre Çin ile yapılan işbirliği Avrasyacı stratejik kurumsallaşmadan çok şartların zorladığı taktik politikalarlardır. Çünkü “tarih göstermektedir ki, jeopolitik olarak, Japonya değil de Çin, Avrasya’da Anglo-Sakson [Atlantikçi] güçlere önemli bir üs olmuştur.” Soğuk Savaş’ın sona ermesi sürecinde ise “Rusya’nın değil, çağdaş Çin’in ‘Atlantikçileşmesi çok başarılı geçti” (Dugin, 1999, s.66-67).

1996’da sınır anlaşmazlıklarının çözmek üzere bir araya gelen Şanghay Beşlisi (RF, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan) 2001 yılında uluslararası örgüt haline gelmiş ve Özbekistan da buna katılmıştır. Dünyanın en kalabalık ülkesi olarak Asya’nın önemli bir kısmına hükmeden Çin’in sahip olduğu ülke toprağı ile nüfusu arasında dengesizlik vardır. Bu yüzden birçok komşu ve bölge ülkesine, her geçen gün artan yatırımları yanında Çinli nüfus göçü görülmektedir. Bu bağlamda başta Rusya olmak üzere ŞİÖ üyeleri arasında Çin yayılmasına karşın derin bir kuşku ve endişe ortaya çıkmıştır. Bununla beraber Ukrayna sorunu, Kırım’ın Rusya’ya katılması, Orta Doğu’daki gelişmeler, 2019 itibariyle Rusya ile Çin’i stratejik olarak yakınlaştırmış, bu bağlamda ŞİÖ’yü daha fonksiyonel hale getirmiştir.

ŞİÖ’nün kuruluş süreci, üye ülkeler arasında güvenlik sorunlarının çözümüne dayandığı halde NATO’ya rakip bir örgüt kimliği de sözkonusudur. ŞİÖ’nün birincil gündem konuları, sınır sorunlarının barışçıl yöntemlerle çözümü yanında, barışı koruma, uyuşturucu trafiği ve yasa dışı göçleri önlemektir. Bununla beraber örgütün sözkonusu alanlarındaki operasyonel kabiliyeti yeterli seviyede değildir. Örgüt üyeleri arasındaki altyapı, gelişmişlik, kaynak, sektör, sistem ve kapasite uyumsuzluğu ile çıkar çatışmaları, ŞİÖ’nün geleceği ve başarısı açısından belirleyicidir. Örneğin 145 milyon nüfusa sahip Rusya’nın yaklaşık on katı nüfusu olan Çin ile işbirliğindeki sorunlar ve endişeler son derece önemlidir. Öte yandan Rusya’nın Yakın Bölge kapsamındaki Orta Asya ülkelerine Çin’in her geçen gün daha fazla nüfuz etmesi de endişe ve güvensizlik kaynağıdır. Bunun yanında bölge ülkelerinin iki büyük güç arasındaki sıkışmışlığı ve diğer dört ülkenin nüfusunun yaklaşık sadece 70 milyon olması da bu endişeleri artırmaktadır. Haziran 2017’de Hindistan ve Pakistan’ın örgüte tam üyeliğine karşın iki büyük gücün Orta Asya’daki rekabeti her geçen gün belirginleşmektedir. Öte yandan 2019 itibariyle Afganistan, Beyaz Rusya, İran ve Moğolistan örgüt nezdinde gözlemci üye iken Azerbaycan, Ermenistan, Kamboçya, Nepal, Türkiye ve Sri Lanka’nın diyalog ortaklığı bulunmaktadır (The Shangai Cooperation Organization, 2018). Günümüzde ŞİÖ’nin gerek tam üyeleri gerekse gözlemci veya diyalog ortaklığı statüsünde bulunanlarının başta gelen özelliğinin ABD karşıtlığı olduğu dikkate alındığında Avrasyacı vasfı

güçlüdür. Bununla beraber yukarıda belirtildiği gibi ŞİÖ'nün bölgeselleşmesinin önünde önemli engeller bulunmaktadır.

Sonuç

Küreselleşme çağının önemli araçları veya küreselleşme sürecine karşı gelişmekte olan ülkelerin sığınağı durumundaki bölgeselleşme, Avrasyacı stratejiler açısından gerekli bir stratejidir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD hegemonyasını kırmak bu anlamda NATO'nun genişlemesini durdurmak öte yandan AB'nin üye olmayan ülkelere karşı olumsuz etkilerini sınırlamak, durdurmak, dengelemek üzere Avrasyacı bölgeselleşme girişimleri sözkonusu olmuştur. Bu makalede bunlardan KEİ, AEB ve ŞİÖ örnekleri ele alınmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından hemen sonra kuruluş süreci başlayan KEİ, Türkiye ve Rusya ile birlikte Karadeniz kıyıdaşı ve hinterlandı ülkeler arasında oluşturulmuştur. 1990'lar şartlarında AB'ye entegrasyonun bir bakıma ara istasyonu olmayı hedefleyen örgüt, gerek üyeler arasındaki uzlaşmazlıklar gerekse diğer küresel güçlerin çıkarları dikkate alındığında 2019 itibarıyla kuruluşundaki hedeflerden oldukça uzaktadır. Örgüt üyeleri arasındaki tarihi, kültürel ve sosyal farklılıklar, çelişkiler ve çatışmalar yanında ekonomik, hukuk ve güvenlik temelli altyapılarda birbirinden oldukça farklılık, hatta aykırılıklar, üye ülkeler arasında önemli sınır veya toprak temelli uyumsuzluklar, böyle bir örgütün sinerji kazanmasını, fonksiyonelleşmesini engellemektedir. Bununla beraber belirli alanlarda işbirliği zemini olduğu, bazı projeleri başarıyla gerçekleştirdiği bilinmektedir. Buna karşın bölgeselleşme anlamında başarısı tartışmalıdır.

Avrasya'nın merkezi durumundaki Orta Asya ve Kafkasyadaki cumhuriyetler, bağımsızlıklarını kazandıkları halde Komünist dönemden miras kalan yapıları, uluslararası arenada rekabet gücünü zayıflatmış, dış müdahalelere açık hale getirmiştir. Bu bölgenin sahip olduğu enerji kaynakları ve jeopolitik konumu, ABD dahil birçok bölgesel ve küresel gücün rekâbet alanı haline gelmesine yol açmıştır. 19. Yüzyıldan kalma “Büyük Oyun” politikaları, “Yeni Büyük Oyun” haliyle uygulama aşamasına geçmiştir (Yalçinkaya, 2006, s.333-354).

Türkiye'nin özellikle Kafkasya ve Türkistan ilgisine karşın, 2000 yılı başında başkan olan Putin ile birlikte eski Sovyet cumhuriyetleri, Rusya'nın “Yakın Çevre Politikası” çerçevesinde yeniden nüfuz bölgesi haline gelmiştir. ABD, 11 Eylül 2001 rüzgârından hareketle Afganistan'a müdahale ederken, bölgedeki otorite boşluğunu BM ve NATO aracılığıyla fırsata çevirmiştir. Buna karşın SSCB'nin halefi durumundaki Rusya, bölgenin kontrolünün kendi hakkı olduğunu iddia ederek “Yakın Çevre Politikası”nı gündeme getirmiştir. Bu politikanın teorik altyapısı olarak Avrasyacılık stratejisi, günün şartlarına göre yeniden belirlenmiştir. Rusya, dağılma sarsıntılarını atlattıktan sonra sözkonusu politika kapsamında yeniden bölge üzerinde etkinlik kurmak istemiştir. Bu etkinlik, Çarlık veya SSCB dönemindeki hâkimiyet anlamında olmayıp, Avrasyacı stratejiler bağlamında ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda tam özgürlüğün tanınması ancak Atlantikçi stratejilere kapalı olma şeklinde özetlenebilir. Öte yandan ABD'nin Türkiye'yi hedef alan bölücü örgütlerle işbirliği, AB'nin gelecek konusundaki güven vermeyen tutumu, Ankara ve

Moskova'yı oldukça yakınlaştırmıştır. Bu anlamda Avrasyacı örgütlemelerin başarılı olabilmeleri yolunda önemli bir siyasal zemin belirlemiştir. Bununla beraber örneğin Türkiye-Rusya arasında gelişen ilişkiler her ikisinin de kurucu olduğu KEİ zeminini pek güçlendirmemiş, daha çok hükümetlerarası olma vasfını korumuştur.

2019 itibarıyla imzalanan sözleşmeler anlamında AEB, ekonomik entegrasyon aşamalarını tamamlamıştır. Gerek eski SSCB coğrafyasında gerekse diğer bölge ülkeleri arasında iktisadi alandaki eksikliği gidermek ve ekonomik bütünlüğü sağlamak AEB'nin temel amaçlarındandır. Başta AB ve ABD olmak üzere, Batılı devletlerin eski Sovyet coğrafyasına yönelik ilgilerinin artması sürecinde Rusya, AEB'nin kurumsallaşmasına ve genişlemesine daha çok önem vermiş, Gümrük Birliği ve Avrasya Ekonomik Topluluğu gibi aşamalardan sonra Ekonomik Birlik konusunda sözleşme imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Buna karşın sözleşme hükümlerinin hayata geçirilmesi ve entegrasyonun aşama aşama gerçekleşmesinde sorunlar yaşanmaktadır. Bunun temelinde ise AEB'nin patronu durumundaki Rusya'nın örgütün kurumsallaşması, yani birçok konuda egemenlik kapsamındaki yetkilerin örgütsel organlara devri konusundaki isteksizliği bulunmaktadır. Sözleşmede yer alan kurallar Rusya'nın lehine olduğu zaman daha yoğun ve yaygın bir şekilde uygulanabildiği halde aleyhine olanların bir şekilde ertelenmesi veya farklı yorumlanması ile örgütün kurumsallaşmasında sorunlar yaşanmış, özellikle küçük ülkeler açısından yetkili organlara güven yerleşmemiştir.

Coğrafya, nüfus ve ekonomik kapasite gibi unsurlarıyla AEB'dan daha kapsamlı durumdaki ŞİÖ, kuruluş aşamasında güvenlik temelli (sınır güvenliği) örgüt olduğu halde geçen sürede ekonomik ve politik ilişkileri de gündemine almıştır. Haziran 2017'de Hindistan ve Pakistan'ın katılımıyla nüfus ve coğrafi genişlik bakımından dünyanın en büyük bölgeselleşme hareketi haline gelmiş ve bu süreçte Atlantikçilik karşıtlığı ön plana çıkmıştır (The Shanghai Cooperation Organization). Bununla birlikte 2019 itibarıyla ŞİÖ'nün bölgeselleşme vasfı veya böyle bir iddiası olmayıp hükümetlerarası örgüt niteliği ön plandadır. Öte yandan örneğin Türkiye açısından ŞİÖ'nün AB'ye karşı bir alternatif olarak gündeme gelmesi, mevcut üyeleri dikkate alındığında coğrafya, nüfus ve ekonomik kapasitesiyle dünyanın en büyük bölgesel örgütü olarak ŞİÖ'nün, AB veya NAFTA gibi kısmen başarılı örgütlerin karşısında entegrasyon açısından olmasa da uluslararası politik aktör olarak önemini artırmaktadır.

KEİ, AEB ve ŞİÖ'nün, temel alanlarda imzalanan ve yürürlüğe giren sözleşmelere karşın bölgeselleşmenin gereği olarak entegrasyon sürecinde ilk aşama durumundaki Serbest Ticaret Bölgesi'ni dahi gerçekleştirdiği söylenemez. Bu durum, üye ülkelerin altyapı sorunları ve uyumsuzlukları yanında, önemli derecede egemenlik kapsamındaki bazı yetkilerini bölgeselleşme sürecindeki örgüt organlarına devretmeyi kabullenemeyen siyasal iradenin sonucudur.

KAYNAKLAR

Ağır, O., Ö. Ağır. (2017). "Avrupa Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği Kuruluş Süreçlerinin Karşılaştırılması", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, ss. 103-128; <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/355950>, 10.05.2018

- Canan Sokullu, E. Ş. (2015). “Siyasal Kültür”, içinde S. Sayarı ve H.Dikici Bilgin (der.), *Karşılaştırmalı Siyaset*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 101-121.
- Canbolat, İ. S. (2004). *Gelişmekte Olan Ülkeler: Küresel Politik ve Ekonomik Çıkar İlişkilerindeki Konumları*, İstanbul: Aktüel.
- Doğan, İ. (2016). *Devletler Hukuku*, 3. Baskı, Ankara: Astana Yayınları.
- Dugin, A. (1999). *Rus Jeopolitiği, Avrasyacı Yaklaşım* (çev. Vügar İmanov), 4. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.
- Gündüz, A. (2013). *Milletlerarası Hukuk*, 6. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- İmanov, V. (2002). *Avrasyacılık: Rusya'nın Kimlik Arayışı*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Izsak, D. (2017). Varieties of Regionalisation: The Impact of Regionalism on Regionalisation of the Car Industry in the EU and NAFTA, Central European Doctoral Scholl of Political Science, Budapest, Hungary. <https://pds.ceu.edu/sites/pds.ceu.hu/files/attachment/event/972/shortintro-varietiesofregionalisation.pdf>, 05.08.2018
- Kaplan, S. (2014). “Nursultan Nazarbayev’in Avrasya Entegrasyonu Politikası”, *Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 3 (3): 20-32.
- Karlık, R. (2014). *Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar*, 7. Baskı, İstanbul: Beta.
- Kaymak, E. (1993). *Sultan Galiyev ve Sömürgeler Enternasyonalı*, İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Magra, I. (2018). “Could Britain have a Second Referendum on Brexit?”, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2018/01/11/world/europe/-britain-second-referendum-brexit.html>, 05.08.2018
- Özbay, F. (2012) “The Relations Between Turkey and Russia in the 2000s,” *Perceptions*, 16 (3).
- Reçber, K. (2012). *Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri*, Bursa: Dora.
- Solana, J. (2007). “The EU-Russia Strategic Partnership”, Council of the European Union, October 13, 1999, Stockholm, in C. A. Robert (ed.), *Russia and the European Union: The Sources of Special Partnership*, <http://ssi.armywarcollege.edu/pdffiles/pub761.pdf> 20.05.2018.
- The Shangai Cooperation Organization. (2018). http://eng.sectsco.org/about_sco/ 20.05.2018
- Yalçinkaya, A. (2006). *Sömürgecilik – Panislamizm Işığında Türkistan, 1856’dan Günümüze*, Ankara: Lalezar Kitabevi.
- Yalçinkaya, A. (2008). “Bölgesel Örgütlerle İlişkiler: KEİ, ECO, D-8, İKÖ-İSEDAK”, içinde H. Çakmak (der.), *Türk Dış Politikası*, Ankara: Barış Platin.
- Yalçinkaya, A. (2010). “Türkiye’nin Avrasyacı Stratejileri”, içinde C. Yenigün ve E. Efeğil (der.) *Türkiye’nin Değişen Dış Politikası*, Ankara, Nobel, 657-672.
- Yalçinkaya, A. (2017). “Kuruluşundan Günümüze Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5, (Özel Sayı, Nisan): 1-16.